

Darrers avenços en la recerca sobre la llengua de signes catalana (LSC): presentació del dossier

Sílvia Gabarró-López (Stockholm)

■ 1 Introducció¹

Són múltiples els mites que envolten les llengües de signes. A tall d'exemple, algunes persones creuen que hi ha una sola llengua de signes universal, que la llengua de signes és una còpia gestual de la llengua oral o que les llengües de signes respecten les fronteres d'un país. Res més lluny de la realitat: les llengües de signes són llengües naturals de ple dret utilitzades en les Comunitats Sordes² d'arreu del món. No existeix una sola llengua de signes que totes les persones Sordes utilitzen, les llengües de signes tenen la seva estructura pròpia que difereix de les llengües orals, i un sol país pot tenir més d'una llengua de signes pròpia.³

La recerca sobre les llengües de signes va començar fa poc més de 60 anys amb la publicació de William Stokoe (1960) sobre la llengua de signes americana (ASL). La recerca sobre la llengua de signes utilitzada a Catalunya, la llengua de signes catalana (LSC), va començar uns 30 anys més tard (Segimon et al., 1996). Des de llavors, la situació de l'LSC ha canviat signi-

-
- 1 Gràcies a la Gemma Barberà per les dades facilitades que m'han permès acabar de redactar aquesta introducció.
 - 2 Per convenció, s'utilitzen majúscules tant per denominar la Comunitat Sorda com les persones Sordes, és a dir, els individus que tenen diferents graus de pèrdua auditiva i se senten part d'un grup que comparteix una mateixa cultura visual lligada a la llengua de signes.
 - 3 Per exemple, a Bèlgica existeixen tres llengües de signes: la llengua de signes flamenca (VGT), la llengua de signes de Bèlgica francòfona (LSFB) i la llengua de signes alemanya (DGS). Les dues primeres són filles d'una antiga "llengua de signes belga" que s'utilitzava al país abans de la federalització (Meurant et al., 2013). Tot i que a Flandes parlen holandès igual que als Països Baixos, la VGT és diferent de la llengua de signes holandesa (NGT). Així mateix, la LSFB és diferent de la llengua de signes francesa (LSF). Per la seva banda, la DGS és la mateixa llengua de signes que s'utilitza a Alemanya.

ficativament a diferents nivells. En l'actualitat, l'LSL és reconeguda com la llengua de les persones Sordes i Sordcegues de Catalunya gràcies a la *Llei 17/2010, del 3 de juny, de la llengua de signes catalana*. La publicació d'aquest dossier temàtic sobre els darrers avenços en la recerca sobre aquesta llengua a la *Zeitschrift für Katalanistik / Revista Alemana d'Estudis Catalans* és, doncs, una bona manera de celebrar el recent desè aniversari de la promulgació d'aquesta llei.

■ 2 La llengua de signes catalana (LSC)

El terme “llengua de signes catalana” va ser encunyat l'any 1988⁴ per designar una llengua de signes diferent d'aquella que s'utilitza a l'Estat espanyol. Les persones Sordes catalanes es van adonar d'aquesta diferència gràcies a dues circumstàncies:

En el año 1978 se celebró la I Semana Nacional de Teatro, organizada por la FNSSE (actual CNSE, Confederación Estatal de Personas Sordas), que se siguió celebrando anualmente hasta la décima edición. En esa semana participó un grupo barcelonés, que presentó una obra teatral, *Bodas de Sangre*, de Federico García Lorca. El público no entendía lo que decían los actores y las actrices que actuaban en el escenario. Además, una asociación donde se elaboraban los vídeos en [lengua de signos] para alquilar o vender a las Personas Sordas de España, no podía satisfacer las ventas o alquileres fuera de Cataluña porque los clientes no podían disfrutar el contenido de los vídeos al no entender la lengua. (Frigola, 2010: 46)

Actualment, a més de la *Llei 17/2010, del 3 de juny, de la llengua de signes catalana*, dos textos legals reconeixen l'LSL com la llengua de les persones Sordes i Sordcegues de Catalunya. D'una banda, l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 2006 i, de l'altra, la *Ley 27/2007, de 23 de octubre, por la que se reconocen las lenguas de signos españolas y se regulan los medios de apoyo a la comunicación oral de las personas sordas, con discapacidad auditiva y sordociegas* (Quer, 2010). Malgrat la seva inclusió en textos legals, l'LSL no gaudeix de l'estatut de llengua co-oficial a dia d'avui amb les limitacions que això comporta.

La situació de bilingüisme que es dona entre el català i castellà a Catalunya, no existeix entre l'LSL i la llengua de signes espanyola (LSE). La llengua de modalitat signada pròpia de les persones Sordes catalanes és l'LSL, i

4 Abans dels anys 80, s'havien utilitzat altres denominacions com *mímica* o *llengua gestual* (Frigola, 2010).

el català i castellà són les llengües de modalitat oral⁵ (Barberà, 2012). A pesar de ser una llengua viva que constitueix un dels principals pilars de la Comunitat Sorda catalana, l'PLSC és una llengua minoritària i minoritzada.

De la mateixa manera que passa amb les altres llengües de signes utilitzades arreu del món, no se sap amb exactitud quin és el nombre de signants de l'PLSC. Les estadístiques europees diuen que el percentatge de persones Sordes que consideren una llengua de signes la seva primera llengua és del 0,1% de la població d'un país. Segons aquesta proporció, a Catalunya hi hauria 7.600 persones Sordes signants l'any 2017.⁶ A aquesta xifra caldria afegir-hi les persones oients usuàries de l'PLSC, ja sigui perquè han nascut en una família Sorda o perquè han après l'PLSC com a segona llengua per raons professionals, socials o afectives.

A més de ser minoritària, l'PLSC també és una llengua minoritzada. D'una banda, l'existència de l'PLSC als diferents àmbits de la nostra societat no és equiparable amb les altres llengües orals del territori. Sovint, les persones Sordes no tenen accés a múltiples serveis i a la informació en LSC per manca de professionals signants o de subvencions per obtenir intèrprets. D'altra banda, el finançament que l'Estat espanyol proporciona a la Confederación Estatal de Personas Sordas de España (CNSE) s'ha invertit exclusivament en la promoció de l'PLSE, de la qual se n'ha intentat fomentar l'ús a Catalunya en detriment de l'PLSC, considerada competència exclusiva de la Federació de Persones Sordes de Catalunya (FESOCA) (Quer, 2010).

L'PLSC compta amb tres variants dialectals: la de ponent, la central i la litoral. Alguns autors com Frigola (2010) parlen sobre una quarta variant que s'utilitza a les Illes Balears i, concretament, a Menorca. La variant litoral s'utilitza a la capital (Barcelona) i sembla ser la més estandarditzada, ja que és el lloc on viuen més persones Sordes del territori (històricament, la majoria d'associacions i d'escoles per sords s'han establert en aquesta zona) i on hi ha la seu de la FESOCA. En canvi, el dialecte de Lleida (variant de ponent) és el més diferent per dues raons. La primera és l'existència d'una escola per sords que va obrir les seves portes a la meitat del segle passat i que, al trobar-se lluny de Barcelona, va propiciar que els alumnes sords no tinguessin contacte amb les altres variants i n'acabessin desenvolupant una

5 La utilització de les llengües de modalitat oral varia molt d'una persona Sorda a l'altra. En funció de l'educació rebuda, aquestes persones tenen nivells diferents de comprensió escrita i d'expressió oral i escrita en català i/o castellà.

6 Aquesta xifra està calculada sobre el total d'habitants de Catalunya l'any 2017 segons l'Institut d'Estadística de Catalunya.

de pròpia. La segona raó és que la variant de ponent té més contacte amb l'LSSE que les altres variants a causa de la proximitat amb l'Aragó.

Malgrat que no existeix una variant estandarditzada de l'LSSE actualment, s'està duent a terme una política de planificació lingüística indirecta a través del portal de notícies Webvisual⁷ (Barberà, 2012). A més, l'LSSE s'ensenya a diferents institucions com associacions de persones Sordes repartides pel territori català, fundacions, empreses que proporcionen serveis d'interpretació d'LSSE, cicles formatius de grau superior i universitats. A pesar de ser limitats encara, existeixen diversos recursos per aprendre i ensenyar l'LSSE que inclouen manuals i diccionaris (vegeu-ne una recopilació a Barberà et al., 2018). També cal esmentar el curs MOOC (massiu, obert i online) d'introducció a l'LSSE que va comptar amb dues edicions al 2016 i més de 8.000 participants d'arreu del món.⁸ Aquesta formació, que disposa de més de 300 vídeos subtitulats en anglès per qüestions d'accessibilitat, és la primera experiència d'ensenyament i aprenentatge d'aquestes característiques d'una llengua de signes en l'entorn europeu (Barberà et al., 2018).

l'LSSE compta amb un nombre considerable de publicacions (vegeu-ne una recopilació a Gabarró-López, 2017) que en descriuen, principalment, alguns aspectes morfosintàctics i discursius. Tanmateix, una de les fites de la història de l'LSSE en l'àmbit social i de la recerca és la constitució del Corpus de l'LSSE (Institut d'Estudis Catalans, pròximament disponible). Aquest recurs, que serà d'accés obert, il·lustra la utilització de l'LSSE a dia d'avui amb més de 60 hores d'enregistraments. Els 38 informants que van participar en el projecte són persones Sordes natives o quasi-natives⁹ que provenen de set llocs diferents de Catalunya: de l'àrea de Barcelona, de l'àrea de la Catalunya Central (Vic), de l'àrea de Girona (Blanes i Palafrugell), de l'àrea de Lleida, de l'àrea de Tarragona (Cambrils) i de l'àrea del

7 La Webvisual (<<http://www.webvisual.tv>>) és un portal de notícies en LSC. Aquestes es penjen de forma regular juntament amb altres tipus de vídeos que inclouen entrevistes, documentals, etc. També ofereix altres recursos com contes en LSC per a nens. La majoria dels vídeos disposen d'una traducció al català i al castellà.

8 "Introduction to Catalan Sign Language: Speaking with your hands and hearing with your eyes" (<<https://www.futurelearn.com/courses/lsc>>), del 4 d'abril al 16 de maig de 2016 (primera edició) i del 7 de novembre al 16 de desembre de 2016 (segona edició).

9 Quan parlem de "nadius", ens referim a fills de pares Sords. Tanmateix, les persones Sordes amb aquest perfil són una minoria dins de la Comunitat Sorda (s'estima que el percentatge és del 5% o inferior). Quan parlem de "quasi-nadius" ens referim a persones Sordes que van néixer en famílies oients, però van cursar els seus estudis en un internat per a alumnes sords i consideren que l'LSSE és la seva primera llengua.

Vallès (Terrassa).¹⁰ Un equip d'investigadors Sords i oients es va traslladar a les respectives associacions i va gravar parelles formades per un home i una dona Sords del mateix grup d'edat (18–29, 30–49 i 50–80 anys) mentre dialogaven sobre els 8 temes que els proposava un moderador Sord (Barberà et al., 2015).

A partir del Corpus de l'PLSC, s'està elaborant una base de dades lèxica enriquida amb materials ja existents que permetrà buscar unitats lèxiques de l'PLSC (Quer, 2017). Aquestes unitats (presentades en format vídeo i amb glosses en català, castellà i anglès) van acompanyades de descripcions sobre “com s'articula el signe, la definició (basada en les accepcions que es desprenguin del corpus), la morfologia destacada (com les excepcions o signes irregulars), sinònims i antònims i informació sobre la distribució geogràfica” (Barberà et al., 2018: 23). En definitiva, aquest recurs establirà la base per a la creació d'un lèxic normatiu de l'PLSC i, juntament amb el Corpus de l'PLSC, per a la creació de materials d'ensenyament i d'aprenentatge destinats a diferents públics. A més a més, cal subratllar que el Corpus de l'PLSC és una salvaguarda del patrimoni de la Comunitat Sorda catalana i constitueix un recurs de referència d'on extreure dades per a la recerca lingüística, com és el cas d'alguns dels articles que integren aquest volum i que es presenten a continuació.

■ 3 Composició d'aquest dossier temàtic

Els articles que aquí s'agrupen descriuen alguns aspectes de l'PLSC que es poden classificar en un dels tres nivells lingüístics següents: morfologia, sintaxi i discurs. Dels set articles, n'hi ha cinc escrits en català i dos en anglès. Malgrat la diversitat de temàtiques abordades, existeixen alguns conceptes lligats a la modalitat signada que són comuns a les totes les contribucions i que ara explicarem breument.

Com a les altres llengües de signes existents, els signants d'LSC fan ús de les mans com a principals articuladors. En la literatura, es fa la distinció entre la mà dominant (que articula signes unimanuals) i la mà no dominant (que participa en l'articulació de signes bimanuals, ja sigui emmirallant la mà dominant o servint-li de base). D'altra banda, existeixen els elements no manuals que són moviments del cos, del cap o de parts de la cara que

10 Per a més detalls sobre els enregistraments, vegeu la secció corresponent dins de la pàgina web del Corpus de l'PLSC (<<http://blogs.iec.cat/lsc/2018/03/06/enregistraments/>>).

acompanyen l'activitat manual i tenen diferents funcions semàntiques, prosòdiques, sintàctiques i discursives.

Si ens parem a analitzar els elements manuals de les llengües de signes, veurem que són de caire divers. En primer lloc, els signants poden produir signes lexicals, que són ítems amb una forma i un significat convencionalitzats i que es poden llistar en un diccionari; per exemple, el signe CASA o el signe PENSAR. També existeixen els signes parcialment lexicalitzats o classificadors, que tenen alguns elements de la seva forma convencionalitzats però el seu significat depèn del context. Per exemple, si el signant posa la mà oberta amb els dits estirats i junts i el palmell mirant cap a terra, es pot referir a qualsevol element que tingui una superfície plana com una taula, un llibre, etc. El significat que aquesta configuració tingui dependrà del context discursiu. Finalment, els signants a vegades produeixen gestos que comparteixen amb els parlants de la llengua oral que els envolta.

A més d'aquests tres tipus d'elements, les llengües de signes compten amb alfabet dactilològics. Com bé diu el seu nom, es tracta de diferents configuracions de la mà (o mans) que descriuen les lletres de l'alfabet i es fan servir, principalment, per lletrejar paraules de la llengua oral que a vegades no disposen d'un signe. En aquest volum, l'alfabet dactilològic de l'PLSC (consultable en aquest link: <<https://blogs.iec.cat/lsc/alfabet/alfabet/>>) s'utilitza sovint per il·lustrar la configuració d'alguns signes. A banda, hi ha altres convencions que s'empren per transcriure els exemples, com la majúscula per les gloses o la nomenclatura CL que precedeix les gloses que es refereixen a un classificador. Tanmateix, cada autor/a o autors/es explicaran les convencions específiques emprades en els seus respectius articles.

La primera contribució d'aquest dossier temàtic es centra en el nivell morfològic de l'PLSC. Es tracta d'una col·laboració entre cinc autores –la Marta Bosch-Baliarda, la Maria Josep Jarque, la Lídia Fos Rodríguez, la Cynthia Giménez Martín i l'Anna Robert Oncins– que presenten els processos de lexicalització en la denominació d'entitats del moviment associatiu Sord. Les autores creen una base de dades per recopilar tots els signes de les associacions existents a Catalunya i analitzen com s'han creat els signes que les denoten en LSC, els quals sovint combinen diversos processos.

El nivell sintàctic compta amb dos articles. D'una banda, la Raquel Veiga descriu el paradigma de pronoms personals en LSC amb dades extretes del Corpus de l'PLSC i dades elicitades. L'autora conclou que la primera, segona i tercera persona tenen un marcatge diferent en la llengua que ens ocupa. D'altra banda, la Giorgia Ziorzi descriu les estructures de coordinació, disjunció i adversatives en LSC. Després d'analitzar un seguit

de dades elicitades, l'article posa de relleu que aquests mecanismes es poden expressar tant a través d'elements manuals com d'elements no manuals, sent aquests darrers obligatoris.

La resta d'articles tracten el nivell discursiu des de perspectives diferents. Des d'un punt de vista sintàcticodiscursiu, l'Alexandra Navarrete-González descriu els marcadors sintàctics, prosòdics i morfofonològics que intervenen a l'hora d'expressar l'estructura informativa. La mateixa autora presenta un altre article amb la Gemma Barberà, aquesta vegada de caire semanticodiscursiu, sobre implicacions i pressuposicions, en el qual detallen les classes existents i els elements que fan que un enunciat tingui una lectura concreta. Mentre que el primer article combina dades del Corpus de l'LSL i dades elicitades, el segon només utilitza dades del segon tipus.

L'article de la Sílvia Gabarró-López descriu el PALM-UP, un signe/gest que ha estat descrit en altres llengües orals i signades, des del prisma dels marcadors discursius. Aquest treball ofereix una descripció de les funcions, dels elements no manuals i de les configuracions utilitzades per signants del Corpus de l'LSL. Finalment, la contribució conjunta del Ryan Matthew Simoens i la Gemma Barberà també utilitza dades del Corpus de l'LSL, les quals compara amb dades recollides de signants oïents que tenen l'LSL com a segona llengua (L2). Aquest estudi pilot és la primera iniciativa que investiga el canvi de rol i referència en aprenents de l'LSL com a L2. ■

■ Referències

- Barberà, Gemma (2012): *The meaning of space in Catalan Sign Language (LSL). Reference, specificity and structure in signed discourse*, Barcelona: Universitat Pompeu Fabra (Doctoral thesis).
- / Quer, Josep / Frigola, Santiago (2015): “Primers passos cap a la documentació de discurs signat. El projecte pilot de constitució del corpus de la llengua de signes catalana”, *Treballs de Sociolingüística Catalana* 25, 287–302.
- / Ribera, Eulàlia / Gelpí, Cristina (2018): “Recursos lingüístics i educatius de la llengua de signes catalana (LSL)”, *Llengua, Societat i Comunicació* 16, 16–25.
- Frigola, Santiago (2010): “La comunidad sorda de Catalunya”, in Martí i Castells / Mestres i Serra (eds.), 29–54.

- Gabarró-López, Sílvia (2017): *Discourse markers in French Belgian Sign Language (LSFB) and Catalan Sign Language (LSC): buoys, PALM-UP and SAME. Variation, functions and position in discourse*, Namur: Université de Namur (Doctoral thesis).
- Institut d'Estudis Catalans (pròximament disponible): *Corpus de la llengua de signes catalana (LSC)*, <<http://blogs.iec.cat/lsc/corpus/>>.
- Martí i Castells, Joan / Mestres i Serra, Josep (eds.) (2010): *Les llengües de signes com a llengües minoritàries: perspectives lingüístiques, socials i polítiques*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Meurant, Laurence / Sinte, Aurélie / Van Herreweghe, Mieke / Vermeerbergen, Myriam (eds.) (2013): *Sign Language Research, Uses and Practices. Crossing views on theoretical and applied sign language linguistics*, Berlin / Boston / Nijmegen: Mouton de Gruyter / Ishara Press.
- Quer, Josep (2010): “La normalització de les llengües de signes”, in Martí i Castells / Mestres i Serra (eds.), 239–255.
- (2017): “Els projectes de codificació de la llengua de signes catalana (LSC)”, *Estudis Romànics* 39, 445–452.
- Segimon, Josep Maria / Fernández Viader, María del Pilar / Jarque, Maria Josep (1996): “Procesos de adquisición de la configuración de los primeros formantes de la lengua de signos catalana (LSC)”, in: Pérez Pereira, Miguel (coord.): *Estudios sobre la adquisición del castellano, catalán, euskera y gallego: Actas del I Encuentro Internacional sobre Adquisición de las Lenguas del Estado*, Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, Servizo de Publicacións e Intercambio Científico, 113–128.
- Stokoe, William C. (1960): *Sign Language Structure: An outline of the visual communication systems of the American Deaf*, New York: University of Buffalo.
- Sílvia Gabarró-López, Stockholm University, Department of Linguistics, S-106 91 Stockholm, <silvia.gabarro.lopez@ling.su.se>, ORCID: 0000-0003-2918-108X.